

pod Northalerton (1138), koło Rievaulx. Jako taki, jest próbą usprawiedliwienia przez Aelreda błędu króla Dawida; błędu, który miał polegać na prowadzeniu wojny z wojskami ówczesnego króla Anglii Stefana I Blois (1135-1154), wspartego przez duchowieństwo i baronów normańskich. Znajduje się tu również dłuższa dygresja wychwalająca zasługi normańskiego dobroczyńcy opactwa Rievaulx – Waltera Espec. Jest to zwyczajowa forma wyrażenia hołdu wdzięczności ze strony Zakonu.

Z wielką radością należy więc powitać inicjatywę wydawniczą upowszechniającą dorobek historyczny Aelreda – trzeciego, po św. Bernardzie z Clairvaux i Williamie z St. Thierry, wielkiego cysterskiego pisarza XII-wiecznej Europy, a pierwszego cystersa z Anglii. Opat z Rievaulx, z powodu większego zainteresowania jego pismami ascetycznymi, był dotychczas przede wszystkim znany jako teolog i pisarz duchowy, na bazie czego wyrosło wiele publikacji podkreślających jego wkład duchowy w rozwój idei cysterskich średniowiecznej Europy, jak na przykład jego teologiczny traktat o przyjaźni duchowej (*De spiritali amicitia*). Obecnie, dzięki publikacji wyżej omówionych dzieł historycznych, być może przyjdzie wreszcie czas na odsłonięcie jego większej roli w historiografii XII-wiecznej Europy, co już powoli zaczynają podkreślać różni naukowcy (por. np. badania E. Freeman). Szkoda wprawdzie, że nie jest to wydanie w języku polskim, na co trzeba będzie jeszcze zapewne długo poczekać, jeżeli w ogóle kiedyś do tego dojdzie. Jak na razie trzeba się cieszyć tym, co jest, i co dla znających język angielski stanowi nieocenioną pomoc. Każdy może zdać sobie z tego sprawę, kiedy uprzytomni sobie, że przecież oryginalne łacińskie manuskrypty czy pierwsze drukowane kopie tych dzieł są praktycznie zarezerwowane tylko dla fachowców.

Ks. Ryszard Groń – Chicago, USA

***Truth as gift. Studies in Medieval Cistercian History in honour of John R. Sommerfeldt*, ed. Marsha L. Dutton – Daniel M. LaCorte – Paul Lockey, Kalamazoo Mich. 2004, Cistercian Publications, ss. 588.**

Z okazji 40-letniej działalności naukowo-pedagogicznej profesora Johna R. Sommerfeldta, jego przyjaciele i uczniowie: Marsha L. Dutton, Daniel M. LaCorte i Paul Lockey, zadbali o uhonorowanie go specjalną jubileuszową Księgą Pamiątkową pt. *Prawda jako dar. Studia ze średniowiecznej cysterskiej historii*, wydaną nakładem Publikacji Cysterskich w Kalamazoo. Gdy się czyta *Wstęp* tego dzieła autorstwa Marsha L. Dutton (s. XXV-XXXVI), okazuje się, że stajemy przed wielką charyzmatyczną osobowością, ukrytą za murami ścian uniwersyteckich. Warto tu pokrótce przybliżyć tę postać, zupełnie nieznaną w polskim środowisku teologicznym.

John R. Sommerfeldt jest znanym amerykańskim teologiem i historykiem monastycyzmu XII-wiecznego średniowiecza. Jego szczególną dziedziną badawczą jest problematyka cysterska, a dokładniej duchowość św. Bernarda z Clairvaux i Aelreda z Rievaulx. Wychował się w Dearborn i na Uniwersytecie w Michigan pobierał pierwsze szlify naukowe z dziedziny historii średniowiecznej. Swoje zainteresowania problematyką cysterską rozpoczął podczas studiów, decydując się przedstawić pracę doktorską pt. *Konsystencja myśli w dziełach Bernarda z Clairvaux: nauka o przewodnictwie mistycznym w XII wieku*, którą obronił w 1960 roku.

Po pierwszych latach studiów uniwersyteckich otrzymał jednoroczne stypendium na wyjazd do Niemiec, na Albert-Ludwigs-Universität we Freiburgu w Breisgau (1954-1955). Wtedy poznał swoją przyszłą żonę Patrycję Levinske, z którą rok później (1956) zawarł ślub. Następnie studiował historię, teologię i filozofię na Uniwersytecie Notre Dame w Indianie, stając się później instruktorem historii na Uniwersytecie w Stanford w Kalifornii, by wreszcie wrócić na Uniwersytet w Zachodnim Michigan. Tu przedstawił swoją rozprawę doktorską i stał się asystentem profesora historii; wtedy też rozpoczął swoją działalność organizacyjną.

W 1960 z jego inicjatywy powstaje Instytut Mediewistyczny, który w 1962 r. organizuje pierwszy Kongres Studiów Mediewistycznych. Zapraszając co dwa lata badaczy z całego świata, ale również i studentów z różnych dziedzin dotyczących epoki średniowiecza, dopiero co rozpoczynających swoją karierę uniwersytecką, Kongres stał się z czasem znanym i jedynym w swoim rodzaju środkiem wymiany myśli na temat współczesnych studiów mediewistycznych. W 1970 r. zdecydowano się organizować go już co roku; ten stan trwa po dziś dzień. W tym roku zorganizowano go już po raz czterdziesty, i zapewne nie ma badacza z dziedziny mediewistycznej, który by o nim nie słyszał. Jest to wielkie czterdziestokilkuletnie dzieło Johna R. Sommerfeldta.

Oczywiście w trakcie organizacji Kongresów cały czas je ulepszano, rozszerzając jego specjalizacje i doskonaląc jego kompetencje. Od 1970 r. organizuje się w ramach Kongresu Konferencje Studiów Cysterskich przy współpracy ojca Bazyla Penningtona (z opactwą cysterskiego św. Józefa w Spencer, Massachusetts). W 1973 r. Uniwersytet w Michigan zaprasił na swój teren biura wydawnictwa Publikacji Cysterskich, w wyniku czego powstał Instytut Studiów Cysterskich, który udostępnił olbrzymią bibliotekę manuskryptów średniowiecznych do użytku studentów i badaczy; własność opactwa Getsemani w Kentucky. W 1976 r. przy współpracy (zmarłego w 2003 r.) brata Paschala Phillipsa powstaje z kolei Centrum Studiów Kontemplacyjnych. Na podobnej zasadzie zaprasza się również do współpracy inne Instytuty z całego świata, szczególnie gdy chodzi o organizowanie sesji poszczególnych specjalizacji. Ostatnio wydana książka, z okazji 40. Międzynarodowego Kongresu Studiów Mediewistycznych, (*40th International Congress on Medieval Studies, 5-8 May 2005*), wymie-

nia aż 626 takich sesji, organizowanych przy współpracy i sponsoringu 198 organizacji.

Należałoby również wspomnieć o działalności naukowo-pedagogicznej Johna Sommerfeldta. W latach 1965-1978 był profesorem historii średniowiecznej na Uniwersytecie w West Michigan, później przeniósł się na Uniwersytet w Dallas w Teksasie, gdzie do dziś wykłada historię średniowieczną, natomiast w Anglikańskiej Szkole Teologicznej – duchowość chrześcijańską. W swoim dorobku naukowym ma wiele książek i artykułów, pełniąc równocześnie wiele funkcji społecznych i honorowych (również ekumenicznych), których nie sposób wszystkich tutaj wymienić.

Jak wspomnieliśmy wyżej, omawiana przez nas książka jest zbiorem artykułów najbliższych współpracowników prof. Sommerfeldta. Marsha L. Dutton we *Wstępie* tłumaczy jej tytuł: „Tytuł księgi – «Prawda jako dar» – oddaje wagę tej rzeczywistości (rozumienia wydarzeń historycznych, ludzi i ich środowiska życia w świetle wiary, jak ją odbierali cystersi) dla Sommerfeldta, odzwierciedlając tytuł jego innego artykułu, poświęconego św. Bernardowi: Bernard na temat nauki charyzmatycznej: «Prawda jako dar»” (s. XXXI).

Książka składa się z dwóch zasadniczych części: wstępnej (s. XV-XXXVI) przybliżającej osobę profesora, w skład której wchodzi: *Przedmowa* Paschala Phillipsa, *Listy gratulacyjne* od przełożonych Zakonu Trapistów w Ameryce, Opata Generalnego Cystersów – Maurusa Estevy Alsiny, oraz obecnego Dyrektora Studiów Mediewistycznych w Western Michigan University – Paula Szarmacha i *Wstęp* Marsha L. Dutton; oraz właściwej (s. 1-588), prezentującej osiągnięcia z dziedziny współczesnych studiów mediewistycznych z podkreśleniem ich specyfiki cysterskiej.

Tę drugą część tworzy 21 fachowych artykułów poprzedzonych *Spisem skrótów* i zakończonych *Curriculum Vitae* prof. J.R. Sommerfeldta, autorstwa Marsha L. Dutton. Głównym kluczem ich podziału, jak zauważa Dutton, jest nauka o miłości, krzewiona w cysterskiej *szkole miłości*, najpierw miłości Boga, Najświętszej Dziewicy, i w jej świetle ludzi: „Pozornie, więc, artykuły na temat historii i teologii są strukturalnie obramowane oraz historycznie i doktrynalnie wzięte w kontekst przez artykuły o miłości – miłości Boga od wschodu słońca i miłości jego matki Maryi przy jego zachodzie” (s. XXXI-XXXII). Ta ostatnia część zdania odnosi się do pierwszego i ostatniego artykułu tej książki, które niczym klamra ją otwierają i zamykają; pierwszy bowiem mówi o podstawach tej miłości tkwiących w Bogu, ostatni zaś o jej maryjnym aspekcie.

Pierwszy artykuł (*Ostatni milenijny zwrot miłości*) autorstwa Bernarda McGinna, poświęcony jest sytuacji intelektualno-religijnej Zachodniej Europy na progu epoki cysterskiej, związanej ściśle z doktryną o miłości Boga i człowieka, krzewionej przez Bernarda z Clairvaux i przejętej następnie przez Williama z St. Thierry i Ryszarda od św. Wiktora. Jego swego rodzaju

uzupełnieniem jest drugi artykuł Gilesa Constable (*Św. Brunon z Kolonii i samotność*), podkreślający rolę samotności i odosobnienia w XI-wiecznej religijności, na przykładzie listu św. Brunona z Kolonii, twórcy zakonu kartuzów.

Następne dwie publikacje dotyczą ciekawego przypadku afiliacji normńskiego opactwa Savigniac do prężnie rozwijającego się zakonu cystersów w XII wieku: Christopher Holdsworth w artykule: *Afiliacja Savigny*, tłumaczy obustronne różnorodne przyczyny (również polityczne) i okoliczności tego faktu; Francis R. Swietek i Terrence M. Dennen natomiast w artykule *Et inter abbates de maioribus unus: Opat w Savigny w Konstytucjach Cysterskich 1147-1243*, przedstawiają skutki i korzyści tego przyłączenia.

Kolejne trzy artykuły omawiają dwie inne dziedziny działalności cysterskiej, a mianowicie, organizowanie wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej oraz życia zakonnego w Europie Zachodniej. Stosownie do tego, Georg T. Beech opisuje zachodzące podczas wypraw krzyżowych relacje między chrześcijanami, żydami i muzułmanami w Armenii, na podstawie przekazów XII-wiecznego historyka armeńskiego – Grzegorza Prezbitera (*Mało znany historyk armeński na temat okresu wypraw krzyżowych: Grzegorz Prezbiter (1136-1162)*); Thomas X. Davis (*Saga świętych kamieni: rozdzielenie domu św. Marii z Ovila*) opisuje natomiast dzieje klasztoru w Ovila w Hiszpanii, jego upadek podczas wojny domowej i odnowę związaną z przeniesieniem do San Francisco w Kalifornii (1931), wreszcie jego niedawne nabycie przez mnichów z Nowego Clairvaux; Chrysogonus Waddell, z kolei, w swym *Corpus liturgicum cisterciense saeculi duodecimi. Uznanie dla Johna Sommerfeldta*, zajmuje się aspektem liturgicznym organizacji życia zakonnego przez cystersów, opisując nowe krytyczne wydanie XII-wiecznych manuskryptów cysterskich, które ofiaruje w dowód uznania dla prof. Sommerfeldta.

Zbiory manuskryptów i wydanych dzieł cysterskich w bibliotekach to przedmiot kolejnych dwóch prezentacji: Cornalia Oefelein (*Zapomniana biblioteka siostr z Egelin: Lista ksiąg cysterskich opatek Marienstuhl w Egelin koło Magdeburga*) przedstawia listę ksiąg wydanych w XVII, XVIII i XIX wieku, stanowiących zbiór biblioteki niemieckich cysterek opactwa Marienstuhl; David N. Bell (*Wykaz rewolucyjnych ksiąg: przypadek z Les Echarlis*) omawia natomiast zbiór manuskryptów i ksiąg z francuskich klasztorów, a szczególnie ich listę z XVIII-wiecznego Les Echarlis, wraz z ich porewolucyjną historią, kiedy to przeszły na własność państwa.

Element doktrynalny spuścizny cysterskiej jest tematem następnych artykułów naszej książki. Luke Anderson poświęca go pierwocinom antropologii Bernarda z Clairvaux, jawiącym się na podstawie jego pierwszych dzieł duchowych (*Wczesna antropologia Bernarda: kategoria nie do końca sprecyzowana*); Aage Rydstrøm-Poulsen koncentruje się na augustyńskim wpływie na tematykę bernardyńskiej *De gratia et libero arbitrio* (*Augustyński Bernard*

z *Clairvaux. Lektura De gratia et libero arbitrio*); Emero Stiegman, na podstawie listów Bernarda do biskupa Henryka Murdac i Aelreda z Rievaulx wykazuje, że Bernard traktuje naturę biblijnie, jako odzwierciedlenie stworzenia Bożego („*Lasy i kamienie*” oraz „*cień drzew*” w *mystyce św. Bernarda z Clairvaux*); Paul Lockey omawia z kolei stosunek Bernarda, Aelreda i Guerrica z Igny do Żydów (*Konfliktowa działalność cysterska w stosunku do Żydów*); Daniel M. LaCorte, przedstawia obraz opata jako nauczyciela i ojca w dziełach dwóch pierwszych ojców cysterskich (*Opat jako „magister” i „ojciec” w myśli Bernarda z Clairvaux i Aelreda z Rievaulx*); wreszcie Marsha L. Dutton, ukazuje wpływ Bedy Czcigodnego na nowe widzenie historii u Aelreda (*Historyk historyków: udział Bedy na wpływ Aelreda na nową historię jego czasów*).

Na ostatnie rozdziały książki składają się artykuły poświęcone trzeciemu ojcowi cysterskiemu – Williamowi z St. Thierry oraz reperkusjom mistyki cysterskiej na teologię późniejszej reformy. M. Basil Pennington wprowadza czytelnika w życie i działalność Williama, natomiast F. Tyler Sergent prezentuje współczesną bibliografię z nim związaną. Christopher M. Bellitto, na podstawie analiz J. Sommerfeldta, wykazuje wpływ mistyki cysterskiej na teologię scholastyczną i pastoralną, podobną do tej jaką wykazywała teologia późniejszej reformy (*Humanistyczna krytyka teologii scholastycznej: ciągłość w reformie średniowiecznej edukacji*); Dennis E. Tamburello, dokonuje analizy porównawczej mistyki Bernarda z koncepcją zjednoczenia mistycznego, jakie występuje w dziele *Przeciw libertynom* J. Kalwina (*Mistycyzm Jana Kalwina i traktat „Przeciw libertynom”*); Otto Gründler pokazuje wprost podobieństwa obydwu autorów w nauce o usprawiedliwieniu i uświęceniu.

Całość książki zamyka wreszcie artykuł E. Rozanne Elder, pt. *Cienie na maryjnym murze. Cystersi i rozwój doktryny maryjnej*. Omawia ona historię teologii i pobożności maryjnej oraz wkład cystersów w tę historię.

Niniejsza pozycja jest więc fachową książką ukazującą bogatą spuściznę XII-wiecznych cysterskich budowniczych Europy. Polecamy ją wszystkim mediewistom, szczególnie tym zainteresowanym problematyką cysterską. Ze względu na powszechnie znany język angielski, w jakim została napisana, a także z uwagi na jej wybitnych autorów, pozwala ona poznać najnowsze światowe osiągnięcia z dziedziny cysterskich studiów mediewistycznych, a przede wszystkim docenić wkład ludzi, którzy stali się tu swoistymi autorytetami; do takich należy niewątpliwie prof. historii w West Michigan University w Kalamazoo i Dallas – John R. Sommerfeldt. Polski czytelnik i badacz problemów średniowiecznych zetknie się w ten sposób z jego osobą i twórczością oraz ze spuścizną, jaką pozostawia, wytyczając dla innych nowe drogi badawcze.